

Затверджено на засіданні кафедри
теорії та історії держави і права
від 30 серпня 2023 р., протокол № 1

Зав. кафедри _____ Адамович С.В.

**ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ЕКЗАМЕНУ
З НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 081 ПРАВО
(I семестр 2023-2024 н. р.)**

Тема 1. Предмет, функції, структура філософії права та її місце в системі теоретичних знань

Загальна характеристика філософії права. Історія становлення та формування філософії права як міждисциплінарної галузі наукового знання. Місце філософії права в системі знань. Філософія і філософія права. Сутність та специфіка філософського підходу до права. Філософське осмислення права і наукове пізнання права: спільне та відмінне. Дисциплінарний статус філософії права. Поняття та предмет філософії права: багатоманітність підходів. Функції філософії права. Структура філософії права. Основні питання філософії права. Методологія філософії права. Філософсько-правова рефлексія. Методологічні підходи до пізнання права. Методологічні принципи дослідження права. Філософія права в системі юридичних дисциплін. Співвідношення загальної теорії права та філософії права. Філософія права і галузеві юридичні дисципліни. Значення філософії права для юридичної науки, освіти та практики. Філософія права як навчальна дисципліна: суть, структура, функції, значення.

Тема 2. Історія філософсько-правової думки

Періодизація розвитку філософії права: основні підходи.

Виникнення та розвиток філософсько-правових поглядів в античний період. Космоцентричне обґрунтування права в античних мислителів. Діке, фюзис (логос) і номос. Правові ідеї Піфагора. Уявлення про закон Демокріта. Софісти. Сократ про моральні та правові норми. Філософське обґрунтування права Платоном. Погляди Платона на справедливість та ідеальну державу. Правові погляди Арістотеля. Вчення Арістотеля про людину, справедливість і найкращий державний лад. Епікур про справедливість і право. Природно-правові ідеї стоїків. Ідея природного права у Цицерона. Практицизм правового мислення Стародавнього Риму. Філософсько-правові ідеї римських юристів.

Становлення філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя. Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя. Метафізичні передумови християнської правосвідомості. Реалізм і номіналізм у праворозумінні середньовіччя. Августин Аврелій. Релігійно-метафізичне обґрунтування права у Фоми Аквінського. Середньовічні юристи.

Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (М. Падуанський, Н. Макиавеллі, М. Лютер). Антропологічне обґрунтування права.

Філософія права Нового часу та епохи Просвітництва. Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу. Становлення юридичного світогляду: теорія природного права та концепція суспільного договору. Теорія природного права (Г. Гроцій). Концепція суспільного договору (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Філософсько-правові

погляди Г. Гроція, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози, Г. В. Лейбніца. Філософсько-правові ідеї в творах європейських просвітників Вольтера, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, К. А. Гельвеція, П. А. Гольбаха. С. Пуфендорфа, Х. Томазія, Х. Вольфа, Дж. Віко, Ч. Беккарія.

Філософсько-правові вчення у Західній Європі другої пол. XVIII – поч. XX ст. Правові ідеї та концепції в німецькій класичній філософії. Етико-правове вчення І. Канта. Категоричний імператив та моральне обґрунтування права І. Канта. Філософія права Г. Гегеля. Класифікація права у Г. Гегеля. Теорії громадянського суспільства та правової держави у філософсько-правових вченнях І. Канта та Г. Гегеля. Ліберально-правові ідеї в філософії утилітаризму (І. Бентам, Дж. С. Мілль). Зародження і розвиток правового позитивізму (Дж. Остін, К. Бергбом, П. Лабанд, А. Есмен). Історична школа права (Г. Гуго, Ф. К. фон Савіньї, Г. Ф. Пухта). Правові ідеї в концепції солідаризму (О. Конт, Е. Дюркгейм, Л. Дюгі). Виникнення та розвиток соціологічної юриспруденції (Р. фон Ієрінг, Є. Ерліх, Л. Дюгі, Ф. Жені, М. Вебер). Школа вільного права (Є. Ерліх). Зародження правового реалізму (О. В. Холмс). Психологічна концепція права (Г. Тард, Л. Петражицький). Філософсько-правова концепція марксизму (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Найновіший період розвитку філософії права. Сучасні концепції природного права: загальна характеристика. Концепції «відродженого» природного права. Неотомізм (Ж. Дабен, Ж. Марітен, В. Катрайн, І. Месснер, А. Ауер). Неокантіанські філософсько-правові концепції (Р. Штаммлер, Г. Радбрух, А. Оллеро, В. Науке). Неогегельянські філософсько-правові концепції (Ю. Біндер, К. Ларенц, Г. Геллер, Б. Кроче, Д. Джентіле, Б. Телдерс, А. Куайре, Ж. Іпполіт, І. Пленге, Е. Шпрангер, Г. Лассон). Феноменологічна концепція права (Г. Вельцель, А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер, Г. Кон). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікьор, В. Гассемер). Комунікативно-дискурсивна концепція права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін, К.-О. Апелль, Ю. Хабермас, О. Гьофе). Сучасні концепції юридичного позитивізму: загальна характеристика та тенденції розвитку. Правовий неопозитивізм. “Чиста теорія права” (нормативізм) Г. Кельзена. Аналітична юриспруденція (Г. Харт). “Пізнавально-критична теорія права” (О. Вайнбергер, П. Колер, П. Штрассер, М. Пришинг). Сучасна соціологічна юриспруденція. Гарвардська школа права (Р. Паунд). Сучасна реалістична школа права (Дж. Франк, К. Ллевеллін, Р. Познер, П. Б'юкенен, Б. Лейтер, Р. Унгер, Ж. Даві, А. Леві-Брюль, Ж. Гурвич). Онтологічна концепція права Р. Марчича. Інтегративна юриспруденція (Дж. Холл, Г. Дж. Берман).

Тема 3. Історія становлення та розвитку української філософсько-правової думки

Зародження української філософсько-правової думки в епоху Київської Русі. Розвиток філософсько-правових ідей в українській політико-правовій думці XVI-XVII ст.ст. (С. Оріховський-Роксолан, І. Вишенський) Філософсько-правові ідеї українських просвітників XVIII ст. (С. Яворський, Ф. Прокопович, М. Козачинський, Я. Козельський, С. Десницький). Кордоцентристське обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, Г. Андрузький). Виникнення та розвиток в Україні ліберальної концепції права. Філософсько-правові погляди М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Академічна філософія права кін. XIX - поч. XX ст. Розробка теорії правової держави (М. Ковалевський, Б. Кістяківський). Соціокультурна філософсько-правова (нормативно-етична) концепція Б. Кістяківського. Філософсько-правова концепція М. Ковалевського. Правові погляди С. Дністрянського, В. Старосольського. Вплив російської філософії права на українську філософсько-правову думку кін. XIX – першої пол. XX ст. (С. Муромцев, М. Коркунов, В. Гессен, С. Котляревський, Г. Шершеневич, В. Соловійов, П. Новгородцев, Л. Петражицький, М. Алексєєв, І. Ільїн). Українська філософсько-правова думка радянських часів. Сучасний етап філософсько-правових досліджень в Україні.

Тема 4. Онтологія права

Поняття онтології права. Зміст правової онтології та її місце в системі філософії права.

Поняття правової реальності. Співвідношення понять «правове буття», «правова реальність», «правова дійсність». Право як особлива реальність. Нормативно-деонтологічна природа права. Співвідношення належного і суцього у праві. Багатогранність феномену права. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. Співвідношення права і закону як проблема правової онтології. Форми буття права: ідея права, норма права, правове життя. Часове та просторове буття права. Єдність у праві минулого, сучасного, майбутнього. Правова реальність як форма здійснення ідеї права. Правова дійсність як єдність сутності та функціонування (існування) права. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві. Абстрактне й конкретне у праві.

Сутність права як філософсько-правова проблема. Поняття сутності права. Суперечливість сутності права. Різноманітність підходів до визначення сутності права. Соціальна сутність права. Сутність, зміст і форма права. Категорія сутності та явища в праві.

Духовно-культурні, економічні та соціальні детермінанти генезису та становлення права. Право як феномен культури. Місце та роль права в становленні цивілізації. Різноманітність цивілізацій та відповідних правових систем. Співвідношення соціального буття та буття права. Мораль як одна з передумов виникнення та джерело права.

Праворозуміння: багатоманітність підходів і єдність поняття. Поняття праворозуміння та його рівні. Типологія праворозуміння. Основні типи праворозуміння та можливості їх синтезу. Загальні принципи права, закон, право: лінії взаємозв'язків. Інтегративне праворозуміння: можливості, підстави, наслідки.

Тема 5. Гносеологія права

Загальна характеристика гносеології права: поняття, значення та основні напрямки розвитку. Сутність гносеологічного та епістемологічного аспекту філософсько-правових досліджень. Основні проблеми правової гносеології.

Право як особливий спосіб світосприйняття. Специфіка правового пізнання. Об'єкт і суб'єкт правового пізнання. Особливості права як об'єкта пізнання. Проблема об'єктивності права. Теоретичне і практичне, раціональне та ірраціональне в правовому пізнанні. Пізнавальна установка (когнітивізм та нонкогнітивізм). Типи правової гносеології (емпіризм, раціоналізм, інтуїтивізм). Етапи та рівні правового пізнання. Особливості правового мислення. Правова аргументація. Методологічні проблеми юридичної науки. Роль наукового пізнання у процесі правотворення. Право та наука: лінії взаємовідносин. Парадигма права: поняття, підходи, значення. Ідея права. Правова доктрина та її значення для праворозуміння, правотворення та нормозастосування.

Істина у праві: класична та сучасні інтерпретації. Істинність норми права. Проблема істини в правотворчості. Істина в правозастосовчій діяльності. Істина та правосуддя.

Тема 6. Аксиологія права

Поняття та загальна характеристика аксіології права.

Право як цінність: основні підходи. Цінність права, цінності у праві та правові цінності: співвідношення понять.

Цінність права: поняття та виміри. Відносна та абсолютна цінність права. Соціальна цінність права. Інструментальна цінність права. Власна цінність права.

Основні правові цінності. Формально-юридичні цінності права. Змістовні (соціокультурні) цінності права. Право та справедливість. Справедливість як основна правова цінність: поняття, критерії, форми. Зрівнююча та розподільча справедливість. Формальна та змістовна справедливість. Сучасні теорії справедливості. Право та свобода. Право як форма свободи. Негативна та позитивна свобода. Правова свобода. Право та рівність. Право як формальна рівність. Право і порядок. Право і відповідальність.

Життя, гідність, власність, свобода, рівність, справедливість як загальнолюдські та правові цінності. Система цінностей та їх відображення у праві. Права людини як абсолютна цінність. Правовий ідеал.

Тема 7. Антропологія права

Поняття, проблеми правової антропології та її місце в системі філософії права. Типи правової антропології. Ключові питання правової антропології. Рівні та структура правової антропології.

Право як спосіб людського співіснування. Антропологічні основи права: людина як правова істота. Поняття “правова людина”. Людина і право. Природа людини як основа антропологічного обґрунтування права. Людина як творець і носій права. Гуманістична природа права. Гуманізм як принцип права. Людиномірність права. Невідчужувані права людини як першооснова права. Філософське обґрунтування прав людини. Права та свободи людини і громадянина як надбання людства. Права людини як критерій легітимації правових інститутів. Права людини як засіб об’єктивації простору особистої автономії. Права людини як форма взаємодії індивіда, суспільства і держави. Права людини як моральні критерії правопорядку. Інститут прав людини та його генеза в західній цивілізації. Проблема універсальності прав людини. Людина як суб’єкт права.

Співвідношення права, людини та держави (влади): філософсько-правовий вимір. Ідея верховенства права. Теорії громадянського суспільства та правової держави та їх юридико-антропологічне значення.

Універсально-цивілізаційний та культурно-особливий виміри права. Системостворюючі ідеї правових культур Заходу і Сходу та їх значення для України. Цивілізаційно-правовий вибір для України: проблема правової ідентичності. Правосвідомість і право. Правовий менталітет, правове мислення та їх національні особливості. Правова культура. Домінанти української правової культури. Право і мораль. Етичні основи права. Релігійні витоки ідеї права.

Тема 8. Поняття, сутність та організація наукового дослідження

Поняття, сутність, структура та функції науки. Класифікація наук. Специфіка суспільного (гуманітарного) знання. Форми наукових знань (наукова ідея, науковий факт, наукова проблема, наукова гіпотеза, наукове положення, наукова концепція, наукова теорія). Сутність та функції наукової теорії. Структурні елементи науки: поняття, категорії, закони (закономірності), принципи, постулати, правила. Поняття та зміст наукового пізнання. Доказування та спростування як засоби наукового пізнання. Сутність та правила наукової аргументації. Суб’єкт та об’єкт наукового пізнання. Взаємозв’язок науки та практики. Поняття, суть та види наукової діяльності.

Наукове дослідження як форма розвитку науки. Види наукових досліджень. Емпіричний (чуттєвий) та теоретичний (раціональний) рівні наукового дослідження.

Стадії (етапи) наукового дослідження. Організаційний (змістовно-теоретичний) етап наукового дослідження. Наукові факти та їх роль в науковому дослідженні. Постановка, формулювання та конкретизація наукової проблеми. Висунення та обґрунтування наукової гіпотези. Визначення об’єкта, предмета та актуальності наукового дослідження. Формулювання теми, мети та завдань наукового дослідження. Визначення структури наукового дослідження. Аналіз стану наукового дослідження обраної тематики та визначення ступеня наукової новизни запропонованого вирішення проблеми. Дослідний етап. Програма та план наукового дослідження. Вибір методів наукового дослідження. Методологічна та методична частини програми наукового дослідження. Етап узагальнення та апробації результатів наукового дослідження. Завершальна стадія науково-дослідного процесу. Аналіз та інтерпретація наукових даних. Виклад та обґрунтування наукових результатів. Формулювання наукових висновків. Визначення наукової та практичної

значущості отриманих результатів дослідження. Етап реалізації результатів наукового дослідження.

Емпіричні та теоретичні дані наукового дослідження та робота з ними. Первинна та вторинна наукова інформація. Принципи збирання інформаційного матеріалу. Пошук джерельної бази дослідження. Специфіка джерел юридичних досліджень. Система джерел наукової інформації (історичні джерела, літературні джерела, архівні джерела, матеріали практики, результати наукових досліджень, нормативні документи, правозастосовчі та інтерпретаційно-правові акти) та організація роботи з ними. Відбір джерельної бази юридичного дослідження. Робота з друкованими джерелами. Вивчення змісту та структури джерел, визначення і відбір інформації. Форми та види запису: конспект, тези, план, цитування, термінологічний словник. Облік, оформлення, систематизація та класифікація відібраного матеріалу.

Тема 9. Поняття та структура методології наукового дослідження

Поняття, сутність, мета, завдання та функції методології наукового дослідження. Методологія юридичної науки: поняття, структура. Методологія юридичної науки та методологія права: їх співвідношення. Сучасні проблеми та перспективи розвитку методології юридичної науки. Взаємозв'язок предмета і методу наукового дослідження. Структура методології правового дослідження. Поняття методу правового дослідження Рівні методології правового дослідження. Класифікація методів правового дослідження. Стиль науково-правового мислення.

Тема 10. Філософсько-світоглядні та загальнонаукові методи пізнання

Сучасні концепції філософської методології науки. Матеріалізм та ідеалізм. Діалектика, метафізика та інші універсальні парадигми. Метафізична методологія. Діалектична методологія. Закони та принципи діалектики. Основні філософські категорії. Філософська компаративістика. Екзистенціалізм як філософська методологія. Феноменологія як філософська методологія. Герменевтична методологія. Структуралізм як методологічна доктрина. Методологія лінгвістичного аналізу.

Фундаментальні методологічні принципи наукового дослідження. Когнітивний принцип. Методологічні підходи досліджень явищ правової дійсності.

Загальнонаукові методи дослідження. Класифікація та характеристика загальнонаукових методів.

Емпіричні методи дослідження. Спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент, моніторинг, візуально-графічні методи як основні методи емпіричного дослідження.

Емпірико-теоретичні та теоретичні загальнонаукові методи дослідження. Моделювання як метод наукового дослідження. Абстрагування як загальнонауковий прийом (метод) дослідження. Узагальнення та конкретизація в науковому дослідженні. Аналіз та синтез. Методи аналогії та абдукції. Метод екстраполяції. Дедукція та індукція як методи наукового пізнання. Метод сходження від абстрактного до конкретного. Метод ідеалізації. Метод формалізації. Уявний експеримент. Гіпотетико-дедуктивний метод. Аксиоматичний метод як метод побудови теорії. Конструктивістський підхід (метод). Аксиологічний підхід. Системний підхід (метод). Структурно-функціональний підхід. Системно-діяльнісний підхід. Системно-генетичний підхід. Синергетичний підхід.

Історичний підхід (метод) в науці. Формально-логічний метод. Форми мислення (поняття, судження, умовивід) та логічні операції. Закони логіки. Логічні прийоми. Соціологічний метод. Математичний метод. Статистичний метод дослідження. Кібернетичний метод. Психологічний метод. Теоретико-інформаційні методи.

Тема 11. Спеціальні методи правового дослідження

Спеціальні методи дослідження: поняття, характерні риси. Правові теорії як метод

пізнання правових явищ.

Філософсько-правовий метод дослідження. Концептуальні підходи до вивчення права. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії. Основні способи осмислення правової реальності: юснатуралістичне та позитивістське мислення. Способи обґрунтування права: правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм, правова інтерсуб'єктивність.

Історико-правовий метод. Логіко-правовий метод (метод правової логіки). Нормативно-догматичний метод (техніко-юридичний аналіз). Правове моделювання. Правова екстраполяція.

Порівняльно-правовий метод дослідження. Види порівняльно-правових досліджень. Правила організації та здійснення порівняльно-правового дослідження. Критерії порівняльно-правового аналізу об'єктів дослідження. Використання результатів порівняльно-правових досліджень.

Формально-юридичний метод. Метод контент-аналізу та його значення для юридичної науки. Конкретно-соціологічний метод в юриспруденції. Специфіка та типи соціологічних досліджень в юридичній науці. Етапи соціологічних досліджень: характер і значення в правознавстві. Методи спостереження, опитування (інтерв'ювання, анкетування), тестування в правовому дослідженні. Метод соціально-правового вимірювання: зміст, специфіка, рівні, способи. Соціально-правовий експеримент. Роль експертів (експертної оцінки) в підвищенні результатів соціологічних досліджень в праві.

Метод правової статистики. Методи масового спостереження, групування та узагальнених показників в юриспруденції.

Методи загальної теорії права. Понятійно-категоріальний апарат теорії права та його методологічне значення. Методологічні проблеми галузевих юридичних наук.

Тема 12. Методологія викладу результатів наукового дослідження

Науковий документ (наукова праця, науковий твір): поняття та основні вимоги. Форми наукових праць з юридичних наук: тези доповідей, наукові статті, монографії, дисертації. Загальні вимоги щодо написання наукового твору. Науковий стиль і науковий жанр. Характерні особливості наукової мови. Етапи підготовки наукового твору: визначення структури і складання плану, відбір джерельної бази, викладення змісту наукового твору, редагування. Складові елементи наукового твору: назва, зміст, анотація, вступ, основний текст, висновки, список використаних джерел, додатки. Робота над текстом. Основні правила посилання і цитування. Особливості написання наукових статей та монографій.

Структура та вимоги до магістерської роботи, її внутрішня логіка: композиція, функціональна залежність структурних частин. Типові помилки написання та оформлення магістерської роботи.

Керівник навчальної дисципліни:

професор кафедри теорії та історії держави і права _____ Сворак С.Д.